

Prioritization of Sustainable Business Plans in Line with the Development of Rural Entrepreneurship with an Emphasis on Rangeland Ecosystem Services (Case study: Maneh and Samalqan Cities, North Khorasan Province)

Mehdi Ghorbani¹ | Leila Avazpour^{2*} | Hossein Azarnivand¹ | Hamed Rafiee³

1. Department of Rehabilitation of Arid and Mountainous Regions, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran.

2. Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran.

3. Department of Agricultural Economic, Faculty of Agriculture, University of Tehran, Karaj, Iran.
Email: leila.avazpour@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 17 Nov. 2023

Revised: 18 Feb. 2023

Accepted: 02 Mar. 2023

Published online: 20 Sept. 2024

Keywords:

*Entrepreneurship,
Rangeland Function,
Nature-Based Business,
Mane and Samlaqan.*

Abstract

Since encouraging villagers to engage in businesses based on natural ecosystems in an entrepreneurial manner is the most appropriate strategy to address economic and social challenges in rural areas, the purpose of this research is to prioritize sustainable business plans that align with the development of rural entrepreneurship, emphasizing pasture ecosystem services. For this purpose, in the present study, 393 rangeland users were selected from four villages (Zoo Olia, Keshanak, Darkash, and Chakhmaghaloo) in Maneh and Samalqan cities. First, the economic valuation of four main rangeland functions (fodder production, honey production, medicinal plant production, and tourism) was conducted using a questionnaire and a random sampling method. Subsequently, the potential for income generation from each of these functions was assessed. In the next step, the costs associated with each of these businesses were collected using survey information. Following this, the financial evaluation of the business plans was performed using financial indicators, including NPV, B/C ratio, ROI, and IRR. The results indicated that three businesses (animal husbandry, beekeeping, and establishing eco-tourism accommodations) are economically viable, while the business of packaging and processing medicinal plants lacks economic justification. The market for these businesses was analyzed by examining the supply and demand gap in the study area; the results showed that all four proposed businesses have a supply and demand gap and a viable market. Prioritization of these four businesses was conducted using indicators from previous stages of the research (economic value of each rangeland function, income absorption potential, costs and incomes, and financial and economic evaluation indicators) by scoring each indicator. The results showed that in order of priority: 1) establishment of eco-tourism accommodations, 2) animal husbandry (sheep breeding), 3) beekeeping, and 4) medicinal plant processing have the first to fourth priorities for empowering beneficiaries in the target villages.

Cite this article: Ghorbani, M., Avazpour, L., Azarnivand, H., Rafiee, H. (2024). Prioritization of Sustainable Business Plans in Line with the Development of Rural Entrepreneurship with an Emphasis on Rangeland Ecosystem Services (Case study: Maneh and Samalqan Cities, North Khorasan Province). *Journal of Range & Watershed Management*, 77 (2), 155-170. DOI: <http://doi.org/10.22059/jrwm.2024.368287.1734>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press

اولویت‌بندی طرح‌های کسب و کار پایدار در راستای توسعه کارآفرینی روستایی با تأکید بر خدمات اکوسیستم‌های مرتعی (مطالعه موردی: شهرستان مانه و سملقان، استان خراسان شمالی)

مهدی قربانی^۱ | لیلا عوض پور^۲ | حسین آذرینوند^۱ | حامد رفیعی^۳

۱. گروه احیای مناطق خشک و کوهستانی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

۲. دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

رایانامه: leila.avazpour@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۳۰

کلیدواژه‌ها:

کارآفرینی،

کارکرد مرتع،

کسب و کار طبیعت محور،

مانه و سملقان.

از آنجا که تشویق روستاییان برای گرایش به کسب و کارهای مبتنی بر اکوسیستم‌های طبیعی به شیوه کارآفرینی مناسب‌ترین راهبرد برای پاسخگویی به چالش‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی است، هدف تحقیق حاضر اولویت‌بندی طرح‌های کسب و کار پایدار در راستای توسعه کارآفرینی روستایی با تأکید بر خدمات اکوسیستم‌های مرتعی می‌باشد. بدین منظور در مطالعه حاضر، ۳۹۳ نفر بهره‌بردار مرتع از چهار روستا (ذو علیا، کشانک، درکش، چخماقلو) در شهرستان مانه و سملقان برای این پژوهش انتخاب گردیدند. ابتدا ارزش‌گذاری اقتصادی چهار کارکرد اصلی مرتع (تولید علوفه، تولید عسل، تولید گیاهان دارویی و گردشگری) انجام شد که از پرسشنامه و روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس، بهره گرفته شد، سپس پتانسیل جذب درآمد در هر کدام از این کارکردها به دست آمد. در مرحله بعد، هزینه‌های هر کدام از این کسب و کارها، به کمک اطلاعات پیمایشی گردآوری شد. در مرحله بعد، ارزیابی مالی طرح‌های کسب و کار به کمک شاخص‌های مالی، شامل NPV، B/C، ROI، و IRR انجام شد. نتایج نشان داد که سه کسب و کار دامداری، زنبورداری و تأسیس اقامتگاه بوم‌گردی، دارای توجیه اقتصادی و کسب و کار بسته‌بندی و فرآوری گیاهان دارویی، فاقد توجیه اقتصادی است. بازار محصولات این کسب و کارها، از طریق بررسی شکاف عرضه و تقاضا، در منطقه مورد مطالعه، بررسی گردید و نتایج نشان داد که هر چهار کسب و کار پیشنهاد شده دارای شکاف عرضه و تقاضا بوده و بازار برای آنها وجود دارد. اولویت‌بندی این چهار کسب و کار، توسط شاخص‌های مراحل قبلی تحقیق (ارزش اقتصادی هر کارکرد مرتع، پتانسیل جذب درآمد، هزینه‌ها و درآمدها، شاخص‌های ارزیابی مالی و اقتصادی) با امتیازدهی به هر کدام از شاخص‌ها انجام شد. نتایج بیانگر آن بود که به ترتیب کسب و کارهای: ۱- تأسیس اقامتگاه بوم‌گردی، ۲- دامداری (پرورش بره‌پروری) و ۳- زنبورداری دارای اولویت اول تا سوم، جهت توانمندسازی بهره‌برداران، در روستاهای هدف می‌باشند.

استناد: قربانی، مهدی؛ عوض پور، لیلا؛ آذرینوند، حسین؛ رفیعی، حامد (۱۴۰۳). اولویت‌بندی طرح‌های کسب و کار پایدار در راستای توسعه کارآفرینی روستایی با تأکید بر خدمات اکوسیستم‌های

مرتعی (مطالعه موردی: شهرستان مانه و سملقان، استان خراسان شمالی). نشریه مرتع و آبخیزداری، ۷۷(۲)، ۱۷۰-۱۵۵.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jrwm.2024.368287.1734>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

با وجود پیشرفت فناوری در ابعاد مختلف در قرن سوم، مناطق روستایی به عنوان کانون تولید کشورهای پیشرفته شناخته می‌شوند و نقش حیاتی در تأمین استقلال هر کشور، به خصوص در زمینه امنیت غذایی دارند (Tabares et al., 2022). اقتصاد دانان باور دارند که روستاها دارای قابلیت‌های اقتصادی فراوانی هستند و با برنامه‌ریزی صحیح، می‌توان اقتصاد پویا و متنوعی را در آنها توسعه داد (Lang & Fink., 2019). شناخت دقیق مسائل مربوط به روستاها از اهمیت بسیار برخوردار است، زیرا ریشه تمامی مشکلات و مسائل، مثل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت و بیکاری فزاینده، در مناطق روستایی قرار دارد، لذا آینده‌نگری و برنامه‌ریزی جامع توسعه روستایی از ضروریات است (Meoli et al., 2020).

کارآفرینی پایدار راهبردی برای توسعه، رشد و شکوفایی است که مورد توجه محققان به‌ویژه در حوزه‌های توسعه اقتصادی و مشاغل با وجود پیشرفت فناوری در ابعاد مختلف در قرن سوم، مناطق روستایی به عنوان کانون تولید کشورهای پیشرفته شناخته می‌شوند و نقش حیاتی در تأمین استقلال هر کشور، به خصوص در زمینه امنیت غذایی دارند (Modrego & Foster., 2021). اقتصاد دانان باور دارند که روستاها دارای قابلیت‌های اقتصادی فراوانی هستند و با برنامه‌ریزی صحیح، می‌توان اقتصاد پویا و متنوعی را در آنها توسعه داد (Lang & Fink., 2019). شناخت دقیق مسائل مربوط به روستاها از اهمیت بسیار برخوردار است، زیرا ریشه تمامی مشکلات و مسائل عقب ماندگی، مثل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت و بیکاری فزاینده، در مناطق روستایی قرار دارد، لذا آینده‌نگری و برنامه‌ریزی جامع توسعه روستایی از ضروریات است.

کارآفرینی پایدار راهبردی برای توسعه، رشد و شکوفایی است که مورد توجه محققان به‌ویژه در حوزه‌های توسعه اقتصادی و مشاغل روستایی قرار گرفته است (De Rosa et al., 2021). بی‌گمان چنانچه قرار باشد در یک منطقه روستایی مسیر رو به رشدی جهت توسعه در پیش گرفته شود و کلیه مراتب و مراحل آن با سرعت پشت سر نهاده شود باید همه امکانات و عوامل ملی و محلی آن منطقه بسیج گردیده تا هم با صرف کمترین هزینه و هم در ابعاد گسترده‌تر بتوانند از همه موانع و نتایج آن منتفع گردند (Arias et al., 2021). در این راستا کارآفرینی روستایی به عنوان یک رویکرد اساسی و موازی با اهداف توسعه روستایی می‌تواند کمک شایانی به این امر بنماید. کارآفرینی روستایی، کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری افراد و منابع، افزایش درآمد، بهبود وضعیت اقتصادی و توانمندی جامعه روستایی را در پی دارد و بدین سان از آن به عنوان راهبردی مناسب و موثر در تسریع جریان توسعه روستایی نام می‌برند. کارآفرینی روستایی را می‌توان به عنوان یک حوزه منحصر به فرد در نظر گرفت که ویژگی‌ها و الزامات خاص خود را در یک زمینه دارد (Zivdar & Sanaeepour., 2022).

کارآفرینی روستایی و توسعه آن دارای اهمیت زیادی است که نتایج آن در یک محیط روستایی متبلور می‌شود (Pinzón & Rubén, 2021) که در ذیل به آنها اشاره می‌گردد: کارآفرینی عامل ترغیب و تشویق سرمایه‌گذاری در روستاها، عامل تحریک و تشویق حس رقابت در بین روستاییان، باعث ایجاد اشتغالزایی و تشویق به کسب و کارهای جدید در مناطق روستایی، بهبود کیفیت زندگی روستاییان، توزیع مناسب درآمد و ایجاد تعادل منطقه‌ای، توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاه در روستا و کاهش پدیده مهاجرت به شهرها می‌شود. در شرایط سخت اقتصادی کشور که تحت تأثیر تحریم‌های همه‌جانبه و همچنین عدم سیاست‌گذاری و مدیریت صحیح در بخش‌های اقتصادی ایجاد گردیده است، به نظر می‌رسد که جهت دستیابی به توسعه پایدار، کاهش فقر و ایجاد درآمد پایدار، به‌خصوص در بخش روستایی، و ضرورت توجه ویژه به تقویت و توانمندسازی خانوارهای روستایی، توجه به توسعه کسب و کارهای روستایی بیش از همیشه بایستی مورد توجه مسئولین ذیربط قرار گیرد (علوی زاده، ۱۳۹۶؛ خسروی پور و پور جاوید، ۱۳۹۶). مفهوم‌سازی در مورد کارآفرینی روستایی باید به گونه‌ای باشد که تنها به عملکرد کشاورزی مرتبط نباشد. در حقیقت، توسعه کارآفرینی روستایی در هر زمانی می‌تواند به عنوان یک پدیده مستقل، بینشی جدید را برای توسعه مناطق روستایی از طریق فرآیند کارآفرینی ارائه دهد (Arias- Vargas et al., 2022). کسب و کارهای پایدار روستایی برای بحث توسعه پایدار روستایی، کاهش فقر و مدیریت منابع طبیعی مطرح شده و رو به افزایش است (عوض پور، ۱۴۰۰).

مرتع به عنوان یکی از اکوسیستم های طبیعی، طیف گسترده‌ای از تولیدات و خدمات را برای بیشتر افرادی که در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، فراهم می‌آورد (Drolet et al., 2010). تحقیقات اخیر اهمیت خدمات اکوسیستم مرتعی را برای رفاه انسان، بهبود معیشت و توسعه پایدار برجسته کرده است (Fernandez-Gimenez et al., 2021). از میان منابع طبیعی مختلف، مرتع به عنوان وسیع‌ترین اکوسیستم‌های موجود در سطح کره زمین، (۴۳ درصد از سطح زمین و ۸۴/۷ هکتار از وسعت کشور) می‌باشند، لذا با توجه به اینکه مرتع، بستر بسیاری از فعالیت‌های توسعه‌ای قلمداد می‌شود، از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و مطالعه ارزش کارکردهای این اکوسیستم‌ها به منظور استفاده در مدیریت بهینه و بهره‌برداری پایدار از این عرصه‌ها بسیار ضرورت دارد (Elahi et al., 2023). فعالیت‌های نادرست انسانی در ارتباط با توسعه اجتماعی و اقتصادی می‌تواند بر ساختار و عملکرد اکوسیستم‌های مرتعی تأثیر بگذارد، در نتیجه می‌تواند منجر به کاهش خدمات اکوسیستم‌های مرتعی گردد و به عنوان تهدیدی برای توسعه پایدار منظور گردد (Cao et al., 2018). در صورتی که استفاده صحیح و اصولی از طیف وسیعی از خدمات تولیدی اکوسیستم‌های مرتعی باعث بهبود عملکرد کسب و کار و کاهش فقر می‌گردد (Fisher et al., 2014)، لذا پیشنهاد کسب و کار پایدار که حافظ اکوسیستم طبیعی بوده و همراه با آن توانمندسازی بهره‌برداران مرتع و روستاییان را به همراه آورد، یک ضرورت مهم تلقی می‌گردد.

به رغم آنکه مرتع سطح قابل توجهی از کشور را در بر گرفته‌اند و اقتصاد و معیشت بسیاری از روستاییان و عشایر، متکی به این عرصه‌ها می‌باشد و این عرصه‌ها در اقتصاد آن‌ها دارای اهمیت زیادی هستند، لیکن در خصوص ارزیابی اقتصادی و مالی طرح‌های کسب و کار مرتبط با بهره‌برداری از اکوسیستم‌های مرتعی و تعیین سود و زیان پیش از اجرای طرح‌ها، مطالعات بسیار اندکی انجام شده است. بررسی مطالعات مرتبط نشانگر آن است که یکی از راه‌های توان افزایش روستاییان، راه اندازی کسب و کارهای مرتبط با اکوسیستم‌های مرتعی از جمله مرتع خواهد بود که یکی از مهمترین این کسب و کارها زنبورداری است. اما آنچه مورد نیاز می‌باشد، آن است که این کسب و کار قبل از پیشنهادی، بایستی از نظر سودی اقتصادی و ملاحظات اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی بررسی گردند تا بتوانند به عنوان یک کسب و کار پایدار علاوه بر حفظ اکوسیستم طبیعی، توانمندسازی روستاییان را نیز تامین نمایند. در مجموع از بررسی سوابق تحقیق حاضر استنتاج می‌گردد که تشویق روستاییان برای گرایش به کسب و کارهای مبتنی بر اکوسیستم‌های طبیعی به شیوه کارآفرینی مناسب‌ترین راهبرد برای پاسخگویی به چالش‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی است که اهداف تحقیق حاضر این ضرورت را پوشش خواهند داد.

بر این اساس در تحقیق حاضر جامعه هدف روستاییان (بهره برداران مرتع) شهرستان مانه و سملقان استان خراسان شمالی می‌باشند که ضرورت دارد جهت ارتقاء معیشتی با تأکید بر خدمات اکوسیستمی و ظرفیت‌های طبیعی و مزیت‌دار بومی در منطقه در جهت توان‌افزایی آن‌ها گام برداشت و بسترهای لازم برای توسعه کارآفرینی و تقویت تاب‌آوری نظام‌های اجتماعی-اکولوژیک در منطقه را فراهم کرد.

۲. مواد و روش‌ها

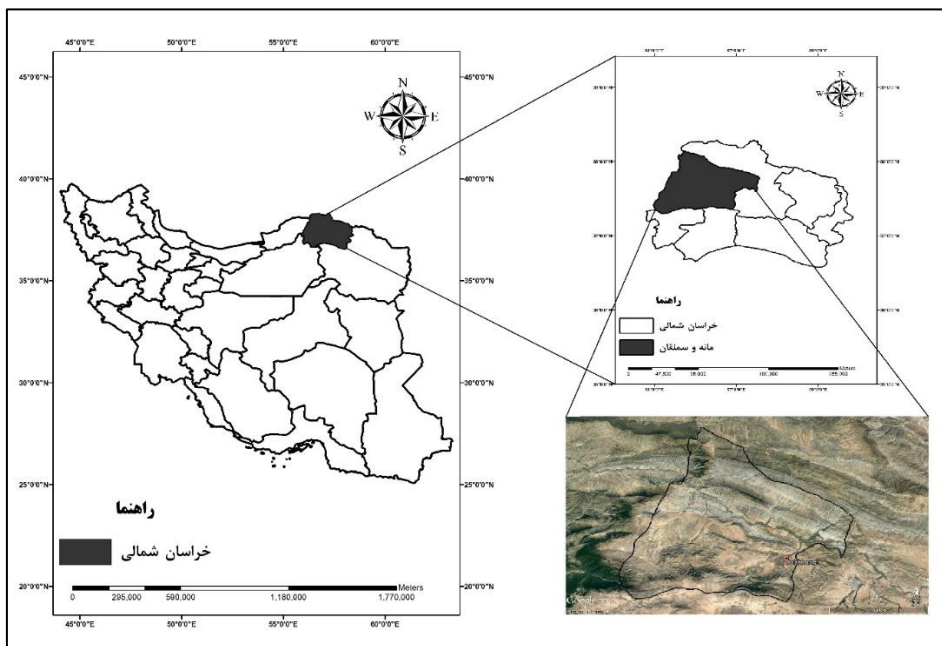
۲-۱. معرفی منطقه مورد مطالعه

مانه و سملقان یکی از شهرستان‌های مرزی واقع در شمال غربی استان خراسان شمالی می‌باشد که از شمال به شهرستان راز و جرگلان، از غرب به استان گلستان، از جنوب به شهرستان‌های جاجرم و گرمه و از شرق به بجنورد محدود گردیده است. شهرستان مانه و سملقان از لحاظ وسعت، با ۶۰۵۳ کیلومتر مربع، ۲۱ درصد کل استان خراسان شمالی را به خود اختصاص می‌دهد و به لحاظ جمعیت چهارمین شهرستان پرجمعیت استان خراسان شمالی می‌باشد و دارای ۱۳۶ روستای دارای سکنه و ۵۰ روستای خالی از سکنه می‌باشد. میانگین بارندگی سالانه شهرستان ۲۹۵/۲ میلی‌متر، میانگین دمای سالانه ۱۵/۹ درجه سانتی‌گراد و اقلیم منطقه طبق روش دومارتن به صورت نیمه‌خشک سرد می‌باشد. در شهرستان مانه و سملقان دامداری در کنار باغداری و کشاورزی شغل اصلی مردم است. نظام بهره‌برداری از

مراعات این منطقه به صورت مشاعی می‌باشد که بر اساس این پروانه تمام بهره‌برداران هر سامان عرفی به صورت مشترک حق برداشت از مراعات را خواهند داشت. وسعت مراعات شهرستان ۳۱۰۲۵۴ هکتار و نوع دام غالب منطقه، گوسفند نژاد کردی کرمانج می‌باشد. شکل (۱) موقعیت شهرستان مانه و سملقان را نشان می‌دهد.

جدول ۱. اطلاعات عمومی سامان‌های عرفی مورد مطالعه

ردیف	نام سامان عرفی	تعداد زنبوردار	تعداد کندو	تعداد دامدار	تعداد دام
۱	کشانک	۱۲	۲۲۳	۳۷	۳۲۹۰
۲	درکش	۲۳	۳۶۰	۴۳	۴۱۷۰
۳	چخماقلو	۱۷	۲۵۵	۲۹	۲۳۵۰
۴	ذو علیا	۱۳	۲۶۴	۱۸	۱۲۳۰
	جمع کل	۶۵	۱۱۰۲	۱۲۷	۱۱۰۴۰

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه در استان و کشور

۲-۲. روش پژوهش

در ابتدا مزیت‌های بومی در منطقه شامل برداشت علوفه، برداشت گیاهان دارویی، تولید عسل، بوم‌گردی و سایر استفاده‌ها از مرتع شناسایی گردید. بر این اساس روستاهایی که هر چهار کارکرد را دارا هستند، انتخاب گردیدند. سپس در هر طبقه یا دسته از مزیت‌های بومی، گروه‌های اجتماعی مرتبط (بهره‌برداران محلی) شناسایی شده و از جامعه آماری جهت تولید داده‌های مورد نیاز نمونه‌گیری تصادفی ساده در دسترس، به کمک فرمول کوکران صورت گرفت. بر این اساس چهار روستای کشانک، درکش، زو علیا و چخماقلو انتخاب گردیدند. تعداد نمونه مورد بررسی شامل ۳۹۳ نفر بود (درکش ۱۱۵، چخماقلو ۸۰، کشانک ۹۳ و ذو علیا ۱۰۵ نفر) که با استفاده از فرمول کوکران و

اطلاعات حاصله از تعدادی پرسشنامه پیش آزمون به دست آمد. روش نمونه‌گیری مورد استفاده، نمونه‌گیری تصادفی در دسترس^۱ است. مرحله بعد ارزش‌گذاری اقتصادی کالاها و خدمات تولیدی مرتج می‌باشد که از طریق روش بازاری و ارزش‌گذاری مشروط محاسبه گردید. پس از ارزش‌گذاری کسب و کارهای منتخب، در نهایت پتانسیل جذب درآمد از طریق ضرب مقدار کالای تولیدی در میزان ارزش آن برآورد گردید. مرحله بعدی برآورد هزینه‌های ایجاد کسب و کار در مرتج می‌باشد و در نهایت ارزیابی اقتصادی طرح‌های کسب و کار مورد نظر می‌باشد که در تحقیق حاضر جهت ارزیابی اقتصادی طرح‌های ارزش حال خالص فعلی، شاخص نسبت فایده به هزینه، نرخ بازدهی داخلی و نرخ بازگشت سرمایه استفاده شده است. گام بعدی بررسی بازار از طریق شکاف عرضه و تقاضا می‌باشد که به صورت زیر برآورد خواهد شد:

ارزش فعلی خالص (NPV)

ارزش فعلی خالص برابر با کسر ارزش فعلی درآمدها از ارزش فعلی هزینه‌های یک پروژه است که می‌تواند منفی یا مثبت باشد (رابطه ۱). مثبت بودن آن به معنی این است که حاصل اجرای یک پروژه در یک دوره مشخص سودآور بوده و منفی بودن به معنی زیانده بودن پروژه است (اسکونژاد، ۱۳۹۰).

در رابطه (۱) نرخ تنزیل، Bt و Ct به ترتیب منافع و هزینه طرح در سال t می‌باشند. NPV از لحاظ جبری می‌تواند صفر باشد مثبت و یا منفی باشد که اگر مثبت شد دارای توجیه اقتصادی است و چنانچه برابر صفر باشد در مورد رد یا قبول انجام طرح مزبور نمی‌توان به روشنی پاسخ گفت و اجرا و عدم اجرای آن تفاوتی ندارد. اگر (NPV) پروژه‌های منفی شود توجیه اقتصادی ندارد.

$$NPV = \sum \frac{Bt - Ct}{(1+d)^t} \quad \text{رابطه (۱)}$$

نرخ بازده داخلی (IRR)

منظور از نرخ بازده داخلی نرخ بهره‌ای است که ارزش فعلی درآمدهای یک پروژه را با ارزش فعلی هزینه‌های آن برابر می‌کند (رابطه ۲). اگر نرخ بازده داخلی بزرگتر از نرخ بهره بازار باشد، به معنی سودآور بودن طرح بوده و اگر این نرخ کوچکتر از نرخ بهره بازار باشد به معنی زیانده بودن طرح است (اسکونژاد، ۱۳۹۰).

$$NPV = \sum \frac{Bt - Ct}{(1+d)^t} = 0 \quad \text{رابطه (۲)}$$

اگر نرخ به دست آمده بالاتر از نرخ تنزیل (d) باشد، پروژه دارای توجیه اقتصادی است و اگر کمتر از آن باشد فاقد توجیه اقتصادی است. به طور خلاصه یک پروژه در کلیه نرخ‌های تنزیل کمتر از IRR دارای توجیه اقتصادی و برای کلیه نرخ‌های بالاتر از IRR فاقد توجیه اقتصادی است.

نسبت فایده به هزینه (B/C)

این نسبت برابر با حاصل تقسیم ارزش فعلی فایده‌های طرح بر ارزش فعلی هزینه‌های آن است (رابطه ۳). اگر این نسبت بزرگتر از یک باشد به معنی سودآور بودن طرح بوده و کوچکتر از یک بودن آن نیز به معنی زیانده بودن طرح است (اسکونژاد، ۱۳۹۰).

$$SCR = \sum \frac{Bt / (1+d)^t}{Ct / (1-d)^t} \quad \text{رابطه (۳)}$$

¹ Complete Randomized Sampling

محاسبه نرخ بازگشت سرمایه (ROI) با استفاده از روش ارزش فعلی:

ROI همان نسبت سود حاصل از سرمایه‌گذاری به میزان هزینه اولیه است. چنانچه ارزش حال خالص صفر شود به شرطی که عدد تعداد سال (n) مجهول باشد، آنگاه نرخ بازگشت سرمایه با برآورد میزان n به دست خواهد آمد (رابطه ۴).

$$NPV = 0$$

$$PV_B = PV_C$$

$$PV_B - PV_C = 0$$

رابطه (۴)

جهت بررسی بازار از طریق تحلیل شکاف عرضه و تقاضا نیز از فرمول زیر استفاده گردید:

$$Q_d = q_{per\ Capita} \times N_{Families}$$

رابطه (۵)

که در آن Q_d تقاضای محصول، $q_{per\ Capita}$ میزان مصارف مورد تقاضا در هر خانوار و $N_{Families}$ تعداد خانوارهای جامعه مورد بررسی خواهد بود.

همچنین میزان عرضه نیز از طریق اضافه کردن عرضه محصولات از اکوسیستم مرتعی مورد مطالعه به عرضه موجود در منطقه بدست خواهد آمد:

$$Q_s = q_{sm} + q_{so}$$

رابطه (۶)

که در آن Q_s عرضه کل در منطقه، q_{sm} میزان عرضه از طریق اکوسیستم مرتعی مورد نظر و q_{so} میزان عرضه فعلی بدون اکوسیستم مرتعی مورد مطالعه می‌باشد.

در نهایت چنانچه رابطه زیر برقرار باشد، می‌توان بازار برای محصولات مرتعی را متصور بود:

$$\text{if } Q_d > Q_s \rightarrow Q_d - Q_s > 0$$

رابطه (۷)

در نهایت باتوجه به شاخص‌های ارائه شده در قسمت‌های قبل، در نهایت طرح‌های کسب و کار مبتنی بر خدمات اکوسیستم‌های مرتعی اولویت‌بندی خواهند گردید.

۳. یافته‌های پژوهش**۳-۱. ارزش‌گذاری اقتصادی و پتانسیل جذب درآمد در هر کدام از کارکردها**

طبق آنچه در بالا بیان شد، پتانسیل جذب درآمد در چهار فعالیت مرتبط با مرتع مطابق با جدول ۱ خلاصه‌بندی خواهد شد. جدول ۱ بیانگر آن است که در هر چهار روستا، در کسب و کارهای موجود که به کمک مرتع، اشتغال برای روستاییان ایجاد کرده است، هم اکنون، تولید علوفه در مراتع، دارای بیشترین ارزش ایجاد شده توسط مرتع، برای دامداران است و این موضوع در هر چهار روستا مشاهده می‌گردد. سپس در سه روستای چخماقلو، درکش و کشانک، زنبورداری (تولید عسل) بیشترین ارزش را توسط مرتع ایجاد کرده است در روستای ذوعلیا، فعالیت برداشت گیاهان دارویی بیش از زنبورداری دارای ارزش ایجاد شده، توسط مرتع است. مساحت کمتر مراتع این روستا و امکان کمتر استقرار کندوها در مرتع، به دلیل موقعیت جغرافیایی، از دلایل این امر است. در روستاهای چخماقلو و درکش به دلیل وجود رودخانه و آبشار و جذب گردشگر بیشتر، ارزش ایجاد شده مراتع در امر گردشگری بیش از دو روستای دیگر بوده و در بین فعالیت‌های همان روستا نیز، گردشگری بیش از گیاهان دارویی سبب ایجاد ارزش شده است. لازم به ذکر است که روستای درکش،

روستایی با آب فراوان، سرسبز، و دارای رودخانه و آبشار بوده و به دلیل نزدیکی به جاده اصلی، بیش از روستای چخماقلو در جذب گردشگر موفق بوده است، روستای چخماقلو با وجود داشتن منابع طبیعی همچون درکش، اما به دلیل دور بودن از جاده اصلی و وجود جاده پر پیچ و خم و خطرناک، ناشناخته‌تر بوده و به اندازه روستای درکش دارای گردشگر نمی‌باشد.

جدول ۱. پتانسیل جذب درآمد در چهار کسب و کار مرتبط با مرتج در روستاهای منتخب

نام روستا	نوع کسب و کار مرتبط با مرتج	ارزش مرتج (تومان)	تعداد (راس - کندو - نفر - کیلوگرم)	پتانسیل جذب درآمد
ذوعلیا	دامداری (تولید علوفه)	۱۰۲,۵۹۵,۴۷۹	۱,۲۰۵	۱۲۳,۶۲۷,۵۵۲,۱۹۵
	زنبور داری (تولید عسل)	۱۳,۴۵۸,۰۲۱	۴۰	۵۳۸,۳۲۰,۸۴۰
	گردشگری (اقامتگاه بوم‌گردی)	۱۱,۸۸۹,۳۶۰	۶۰۰	۷,۱۳۳,۶۱۶,۰۰۰
	برداشت گیاهان دارویی	۱۴,۸۸۶,۸۷۵	۶۳۰	۹,۳۷۸,۷۳۱,۲۵۰
چخماقلو	دامداری (تولید علوفه)	۱,۱۲۸,۷۷۶,۸۲۸	۲,۷۶۱	۳,۱۴۴,۱۶۲,۸۲۲,۱۰۸
	زنبور داری (تولید عسل)	۱۴۹,۳۷۹,۷۰۷	۲۰۰	۲۹,۸۷۵,۹۴۱,۴۰۰
	گردشگری (اقامتگاه بوم‌گردی)	۱۶,۴۴۷,۵۳۶	۸۴۰	۱۳,۸۱۵,۹۳۰,۲۴۰
	برداشت گیاهان دارویی	۱۸,۸۸۸,۵۰۰	۷۹۳	۱۴,۹۷۸,۵۸۰,۵۰۰
درکش	دامداری (تولید علوفه)	۵,۶۲۲,۵۱۸,۴۷۵	۳,۰۰۰	۱۶,۸۶۷,۵۵۵,۴۲۵,۰۰۰
	زنبور داری (تولید عسل)	۲۷۶,۶۶۵,۳۶۴	۲۰۰	۵۵,۳۳۳,۰۷۲,۸۰۰
	گردشگری (اقامتگاه بوم‌گردی)	۲۳,۷۰۸,۱۶۰	۱,۲۰۰	۲۸,۴۴۹,۷۹۲,۰۰۰
	برداشت گیاهان دارویی	۱۳,۸۱۶,۳۷۵	۵۸۸	۸,۱۲۴,۰۲۸,۵۰۰
کشانک	دامداری (تولید علوفه)	۱,۸۶۰,۰۸۱,۳۰۰	۱,۸۰۸	۳,۲۶۳,۰۲۶,۹۹۰,۴۰۰
	زنبور داری (تولید عسل)	۹۱,۵۲۸,۳۹۱	۱۵۰	۱۳,۷۲۹,۲۵۸,۶۵۰
	گردشگری (اقامتگاه بوم‌گردی)	۲,۲۵۷,۹۲۰	۱۲۰	۲۷۰,۹۵۰,۴۰۰
	برداشت گیاهان دارویی	۱۲,۶۵۲,۱۹۹	۵۵۵	۷,۰۲۱,۹۷۰,۴۴۵

در روستاهای کشانک و ذوعلیا، فعالیت برداشت گیاهان دارویی از مراتع، بیش از فعالیت گردشگری، ایجاد ارزش در مراتع این روستاها کرده است. روستای کشانک با وجودی که نزدیک جاده اصلی است اما به دلیل عدم وجود رودخانه چندان مورد تقاضای گردشگری نبوده و فعالیت‌های دیگر، دارای ارزش بیشتری بوده‌اند. روستای ذوعلیا با آنکه دارای جاذبه‌های کافی گردشگری مانند آبشار و رودخانه است اما به دلایل فرهنگی و اجتماعی، با وجود تمایل یکی از روستاییان به ایجاد اقامتگاه بوم‌گردی، چندان در جذب گردشگر موفق نبوده است (طبق پیمایش میدانی، روستاییان از وجود گردشگران استقبال نمی‌کنند)، همچنین دور بودن روستا از جاده اصلی (بسیار فاصله داشته اما دارای جاده مناسبی است)، یکی دیگر از دلایل عدم توسعه گردشگری در این روستا محسوب می‌شود، لذا این روستا دارای پتانسیل، برای ایجاد کسب و کار مرتبط با گردشگری و کسب درآمد از این طریق، برای بهره‌برداران مرتج نمی‌باشد.

۲-۳. برآورد هزینه‌های ایجاد کسب و کار در مرتج

جهت توسعه بهره‌برداری از خدمات مرتج، لازم است تا کسب و کارهای تکمیلی در آن توصیه شود و توسعه این کسب و کارها همراه با هزینه‌هایی خواهد بود که لازم است به صورت جمعی پیش‌بینی شود.

کسب و کارهای مرتبط با مرتع، در تحقیق حاضر شامل چهار مورد دامداری (پروراندی)، فرآوری و بسته بندی گیاهان دارویی، زنبورداری (تولید عسل)، و تاسیس اقامتگاه بوم‌گردی است. در ادامه هزینه‌های مربوط به هر کدام از این کسب و کارها با استفاده از داده‌های پیمایشی و همچنین اطلاعات کسب شده از تولیدکنندگان ارائه می‌گردد.

جدول ۲. هزینه‌های ثابت و متغیر و درآمد در چهار کسب و کار مرتبط با مرتع

نوع کسب و کار مرتبط با مرتع	هزینه های متغیر (تومان)	هزینه های ثابت (تومان)	درآمد در سال اول (تومان)
دامداری (بره پرواری ۱۰۰ راسی)	۲۳۷,۶۹۵,۰۰۰	۸۶۳,۶۲۵,۰۰۰	۲۵۴,۴۰۰,۰۰۰
زنبورداری (تولید عسل با ۱۰۰ کندو)	۱۴۱,۱۸۳,۰۰۰	۱۳۹,۸۶۰,۰۰۰	۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰
گردشگری (اقامتگاه بوم‌گردی با ظرفیت ۱۵۰ نفر)	۲۵۱,۰۳۴,۰۰۰	۴,۲۳۶,۱۴۲,۵۰۰	۴۰۹,۰۰۰,۰۰۰
فرآوری گیاهان دارویی (با ظرفیت ۱۲ هزار کیلو)	۲۷۶,۴۲۰,۹۰۰	۱,۳۰۰,۵۷۵,۰۰۰	۳۰۰,۰۰۰,۰۰۰

۳-۳. ارزیابی مالی-اقتصادی و برآورد شاخص‌های مالی برای هر طرح کسب و کار؛ گام پنجم

جهت ارزیابی مالی-اقتصادی طرح‌های کسب و کار، می‌توان از شاخص‌های ارزش فعلی خالص (NPV)، نرخ بازده داخلی (IRR)، نسبت فایده به هزینه (B/C)، نرخ بازگشت سرمایه (ROI) استفاده نمود. در ادامه چهار کسب و کار مطرح شده برای بهره‌برداران روستاهای هدف، به کمک هزینه‌ها و جداول فروش که در گام قبلی تحقیق آمده است، برای هر کدام ارزیابی مالی-اقتصادی انجام شده و نتایج آن آورده شده است.

۳-۳-۱. ارزیابی مالی-اقتصادی کسب و کار دامداری (پرورش بره پرواری)

خلاصه ارزیابی مالی-اقتصادی این طرح که شامل ظرفیت ۱۰۰ بره پرواری است و مشخصات هزینه‌های آن در گام قبلی تحقیق آمده، در جداول ذیل آمده است:

جدول ۳. نتایج ارزیابی مالی-اقتصادی طرح کسب و کار دامداری (پروراندی)

شاخص	مبلغ (تومان)	شاخص	عدد
سرمایه گذاری کل طرح	۹۵۱,۳۲۰,۰۰۰	ارزش حال خالص (NPV)-تومان	+۱۸۵,۸۳۸,۰۱۶
سرمایه ثابت	۸۶۳,۶۲۵,۰۰۰	دوره بازگشت سرمایه (ROI)-سال	۱/۷۶
سرمایه در گردش	۲۳۷,۶۹۵,۰۰۰	نرخ بازدهی داخلی (IRR)-درصد	٪۲۶
درآمد جاری	۲۵۴,۴۰۰,۰۰۰	نسبت فایده به هزینه (B/C)-نرخ	۱/۲۵

جدول بالا بیانگر آن است که ارزش حال خالص این سرمایه‌گذاری با نرخ تنزیل ۱۸٪ در یک دوره ۵ ساله، برابر عدد مثبت ۱۸۵,۸۳۸,۰۱۶ تومان می‌باشد که چون این عدد مثبت است نشان دهنده آن است که طرح، اقتصادی و توجیه پذیر است. این طرح کسب و کار، بعد از ۱/۷۶ سال، برگشت سرمایه خواهد داشت به عبارت دیگر سرمایه‌گذار بعد از حدود یک سال و هفت ماه، هزینه‌های ثابت و متغیری را که برای راه‌اندازی این کسب و کار متحمل شده است، را به دست خواهد آورد. نرخ بازده داخلی عدد ۲۶ درصد را نشان می‌دهد که چون این نرخ بالاتر از نرخ سودی است که بانکها به سپرده‌گذاری بلندمدت ارائه می‌دهند، نرخ قابل قبولی بوده و می‌تواند رضایت بهره‌بردار را به همراه داشته باشد. نسبت فایده به هزینه، نرخ ۱/۲۵ است که نرخ مطلوبی بوده و نشان می‌دهد که درآمدها (منفعت‌ها) ۱/۲۵ برابر هزینه‌ها خواهد بود. در کل هر چهار شاخص فوق بیانگر آن است که این طرح کسب و کار دارای توجیه اقتصادی است.

۳-۳-۲. ارزیابی مالی-اقتصادی کسب و کار زنبورداری

خلاصه ارزیابی مالی -اقتصادی این طرح که شامل ظرفیت ۱۰۰ کندو است و مشخصات هزینه‌های آن در گام قبلی تحقیق آمده در جداول ذیل آمده است:

جدول ۴. نتایج ارزیابی مالی-اقتصادی طرح کسب و کار زنبورداری

شاخص	مبلغ (تومان)	شاخص	عدد
سرمایه گذاری کل طرح	۲۸۱,۰۴۳,۰۰۰	ارزش حال خالص (NPV)-تومان	+۴۲,۱۰۶,۲۵۷
سرمایه ثابت	۱۳۹,۸۶۰,۰۰۰	دوره بازگشت سرمایه (ROI)-سال	۳/۱۴
سرمایه در گردش	۱۴۱,۱۸۳,۰۰۰	نرخ بازدهی داخلی (IRR)-درصد	٪۲۹
درآمد جاری	۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰	نسبت فایده به هزینه (B/C)-نرخ	۱/۲۲

جدول بالا بیانگر آن است که ارزش حال خالص این سرمایه‌گذاری با نرخ تنزیل ۱۸٪ در یک دوره ۵ ساله، برابر عدد مثبت ۴۲,۱۰۶,۲۵۷ تومان می‌باشد که چون این عدد مثبت است نشان دهنده آن است که طرح، اقتصادی و توجیه پذیر است. این طرح کسب و کار، بعد از ۳/۱۴ سال، برگشت سرمایه خواهد داشت به عبارت دیگر سرمایه‌گذار بعد از حدود سه سال و یک ماه، هزینه‌های ثابت و متغیر که برای راه‌اندازی این کسب و کار متحمل شده است، را به دست خواهد آورد. نرخ بازده داخلی عدد ۲۹ درصد را نشان می‌دهد که چون این نرخ بالاتر از نرخ سودی است که بانکها به سپرده‌گذاری بلندمدت ارائه می‌دهند، نرخ قابل قبولی بوده و می‌تواند رضایت بهره‌بردار را به همراه داشته باشد. نسبت فایده به هزینه، نرخ ۱/۲۲ است که نرخ مطلوبی بوده و نشان می‌دهد که درآمدها (منفعت‌ها) ۱/۲۲ برابر هزینه‌ها خواهد بود. در کل هر چهار شاخص فوق بیانگر آن است که این طرح کسب و کار دارای توجیه اقتصادی است.

۳-۳-۳. ارزیابی مالی-اقتصادی اقامتگاه بومگردی

خلاصه ارزیابی مالی -اقتصادی این طرح که شامل ظرفیت ۱۵۰ نفر است و مشخصات هزینه‌های آن در گام قبلی تحقیق آمده در جداول ذیل آمده است:

جدول ۵. نتایج ارزیابی مالی-اقتصادی طرح کسب و کار اقامتگاه بوم‌گردی

شاخص	مبلغ (تومان)	شاخص	عدد
سرمایه گذاری کل طرح	۲,۹۸۷,۱۷۶,۵۰۰	ارزش حال خالص (NPV)-تومان	+۳,۰۳۲,۸۵۰,۳۱۶
سرمایه ثابت	۲,۷۳۶,۱۴۲,۵۰۰	دوره بازگشت سرمایه (ROI)-سال	۵/۲۹
سرمایه در گردش	۲۵۱,۰۳۴,۰۰۰	نرخ بازدهی داخلی (IRR)-درصد	٪۳۳
درآمد جاری	۴۰۹,۰۰۰,۰۰۰	نسبت فایده به هزینه (B/C)-نرخ	۱/۵۴

جدول بالا بیانگر آن است که ارزش حال خالص این سرمایه‌گذاری با نرخ تنزیل ۱۸٪ در یک دوره ۱۰ ساله، برابر عدد مثبت ۳,۰۳۲,۸۵۰,۳۱۶ تومان می‌باشد که چون این عدد مثبت است نشان دهنده آن است که طرح، اقتصادی و توجیه پذیر است. این طرح کسب و کار، بعد از ۵/۲۹ سال، برگشت سرمایه خواهد داشت به عبارت دیگر سرمایه‌گذار بعد از حدود پنج سال و سه ماه، هزینه‌های ثابت و متغیر که برای راه‌اندازی این کسب و کار متحمل شده است، را به دست خواهد آورد. نرخ بازده داخلی، عدد ۳۳ درصد را نشان می‌دهد که چون این نرخ بالاتر از نرخ سودی است که بانکها به سپرده‌گذاری بلندمدت ارائه می‌دهند، نرخ قابل قبولی بوده و می‌تواند رضایت

بهره‌بردار را به همراه داشته باشد. نسبت فایده به هزینه، نرخ ۱/۵۴ است که نرخ مطلوبی بوده و نشان می‌دهد که درآمدها (مجموع ارزش کنونی منفعت‌ها) حدود ۱/۵ برابر هزینه‌ها (مجموع ارزش کنونی هزینه‌ها) خواهد بود. در کل هر چهار شاخص فوق بیانگر آن است که این طرح کسب و کار دارای توجیه اقتصادی است.

۳-۳-۴. ارزیابی مالی-اقتصادی فرآوری گیاهان دارویی

خلاصه ارزیابی مالی-اقتصادی این طرح که شامل ظرفیت ۱۲ هزار کیلوگرمی در هر دوره بوده و مشخصات هزینه‌های آن در گام قبلی تحقیق آمده در جداول ذیل آمده است:

جدول ۶. نتایج ارزیابی مالی-اقتصادی طرح کسب و کار بسته بندی و عرقیات گیاهان دارویی

شاخص	مبلغ (تومان)	شاخص	عدد
سرمایه گذاری کل طرح	۱,۲۰۱,۹۹۵,۹۰۰	ارزش حال خالص (NPV)-تومان	-۱۴۴,۳۵۰,۴۹۶
سرمایه ثابت	۹۲۵,۵۷۵,۰۰۰	دوره بازگشت سرمایه (ROI)-سال	۱/۹۶
سرمایه در گردش	۲۷۶,۴۲۰,۹۰۰	نرخ بازدهی داخلی (IRR)-درصد	۱۲٪
درآمد جاری	۳۰۰,۰۰۰,۰۰۰	نسبت فایده به هزینه (B/C)-نرخ	۰/۷۷

جدول ۶ بیانگر آن است که ارزش حال خالص این سرمایه‌گذاری با نرخ تنزیل ۱۸٪ در یک دوره ۵ ساله، برابر عدد منفی ۱۴۴,۳۵۰,۴۹۶ تومان می‌باشد که چون این عدد منفی است نشان دهنده آن است که طرح، اقتصادی نبوده و توجیه‌پذیر نیست. این طرح کسب و کار، بعد از ۱/۹۶ سال، برگشت سرمایه خواهد داشت به عبارت دیگر سرمایه‌گذار بعد از حدود نزدیک دو سال، هزینه‌های ثابت و متغیر که برای راه‌اندازی این کسب و کار متحمل شده است، را به دست خواهد آورد. نرخ بازده داخلی، عدد ۱۲ درصد را نشان می‌دهد که چون این نرخ پایینتر از نرخ سودی است که بانکها به سپرده‌گذاری بلندمدت ارائه می‌دهند، لذا نرخ قابل قبولی نبوده و نمی‌تواند رضایت بهره‌بردار را به همراه داشته باشد. نسبت فایده به هزینه، نرخ ۰/۷۷ است که نرخ مطلوبی نبوده و نشان می‌دهد که درآمدها (مجموع ارزش کنونی منفعت‌ها) حدود ۰/۷ هزینه‌ها (مجموع ارزش کنونی هزینه‌ها) بوده و در واقع درآمدها کمتر از هزینه‌ها است. در کل شاخص فوق بیانگر آن است که این طرح کسب و کار دارای توجیه اقتصادی نیست و برای بهره‌برداران مرتع در روستاهای منتخب پیشنهاد نمی‌گردد.

۳-۴-۴. بررسی بازار از طریق تحلیل شکاف عرضه و تقاضا

در این قسمت، میزان عرضه و تقاضای محصولات مورد نظر در کسب و کار مرتعی طبق روابط بیان شده در قسمت روش کار، برآورد خواهد شد (رابطه ۱، ۲ و ۳).

مقدار مصرف خانوارها، در آیت‌های مورد نظر شامل (گوشت، عسل، گیاهان دارویی) در شهرستان مانه و سملقان، با توجه به آمار هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی مرکز آمار ایران، استخراج شده است. مقدار هزینه و درآمد خانوارها بر اساس آخرین آمار موجود (سالنامه آماری استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۸) استخراج شده و با توجه به شاخص بهای مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۰ (CPI)، مقدار هزینه کرد خانوار در سال ۱۴۰۰ برای آیت‌های مورد نظر تحقیق (مصرف گوشت، مصرف عسل، مصرف گیاهان دارویی) برآورد و محاسبه شد. لذا میزان مصرف خانوار در شهرستان، در مصرف گوشت قرمز ماهانه برابر ۲ کیلوگرم، عسل ماهانه برابر ۰/۵ کیلوگرم و گیاهان دارویی ماهانه برابر ۰/۱ کیلوگرم به دست آمد. تعداد خانوارها طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، در شهرستان برابر

۲۹۶۲۴ خانواده بوده که با توجه به تعداد خانوار، می‌توان تقاضا برای محصولات فوق را توسط خانوارهای منطقه، در یکسال به دست آورد، لذا عدد ۱۲ (تعداد ماه‌های یکسال) را در مقدار مصرف سرانه خانوار و تعداد خانواده‌ها ضرب نموده تا مقدار تقاضا در سطح شهرستان استخراج گردد. بنابراین تقاضا برای گوشت قرمز در شهرستان، در یک سال برابر ۷۱۰,۹۷۶ کیلوگرم، در مصرف عسل، برابر ۱۷۷,۷۴۴ کیلوگرم و در گیاهان دارویی برابر ۳۵,۵۴۹ کیلوگرم می‌باشد.

عرضه در روستاها نیز در تولید گوشت قرمز توسط دام سبک، با توجه به تعداد بره پرواری در هر روستا (طبق نظرات کارشناس مربوطه، تعداد بره‌های پرواری برابر ۰/۴ تعداد کل گوسفندان هستند) و وزن لاشه دام پس از کشتار (۲۵ کیلوگرم)، به دست آمد. در مورد تولید (عرضه) عسل نیز مقدار عسل تولید شده مستقیماً از زنبورداران روستا در پرسشنامه، مورد پرسش قرار گرفته است. تولید (گیاهان دارویی) نیز همانند عسل، مستقیماً از پرسشنامه‌های تکمیل شده قابل استخراج است.

جدول (۷) بیانگر آن است که در همه روستاهای هدف، محصولات مرتبط با کسب و کارهای مرتج، شامل؛ گوشت قرمز، عسل و گیاهان دارویی، دارای شکاف عرضه و تقاضا بوده و عرضه در روستاها، دارای مقدار کمتری از تقاضای خانوارها در سطح منطقه مانده و سملقان است لذا بازار برای این محصولات وجود دارد. لازم به ذکر است که بازار در صورتی برای یک محصول وجود دارد و تولید آن محصول دارای صرفه اقتصادی بوده و شغل پایدار محسوب می‌گردد، که سود (تفاوت بین درآمد و هزینه‌های تولید) به دست آمده از آن کسب و کار، به اندازه‌ای باشد که بتواند کفایت لازم برای پوشش مخارج خانوار بهره‌بردار را داشته باشد، لذا از آنجا که بهره‌برداران مرتج به عنوان کسانی که در روستا ساکن بوده و به شغل دامداری و کشاورزی مشغول هستند و به دلیل ماهیت زندگی در روستا، همزمان در چندین کسب و کار فعالیت می‌کنند (به عنوان مثال زنبورداری را در کنار دامداری و باغداری، دارا هستند) لذا کسب و کارهای مرتبط با مرتج، دارای پتانسیل بالقوه جهت توانمندسازی بهره‌برداران را دارا بوده و با ایجاد درآمد برای روستاییان، توانمندسازی آنان را بهبود می‌دهد.

جدول ۷. مقایسه عرضه و تقاضای محصولات مورد نظر و شکاف عرضه و تقاضا (کیلوگرم-یک سال)

نام روستا	گوشت قرمز		عسل		گیاهان دارویی	
	عرضه در روستا	تقاضا در منطقه	عرضه در روستا	تقاضا در منطقه	عرضه در روستا	تقاضا در منطقه
ذوعلیا	۱۲,۰۵۰	۷۱۰,۹۷۶	۵۶۰	۱۷۷,۷۴۴	۶۳۰	۳۵,۵۴۹
چخماقلو	۲۷,۶۱۰	۷۱۰,۹۷۶	۲,۶۷۰	۱۷۷,۷۴۴	۷۹۳	۳۵,۵۴۹
درکش	۳,۰۰۰	۷۱۰,۹۷۶	۳,۱۰۰	۱۷۷,۷۴۴	۵۸۸	۳۵,۵۴۹
کشانک	۱۸,۰۸۰	۷۱۰,۹۷۶	۲,۲۰۰	۱۷۷,۷۴۴	۵۵۵	۳۵,۵۴۹
میانگین	۲۱,۹۳۵	۷۱۰,۹۷۶	۲,۱۳۳	۱۷۷,۷۴۴	۶۴۲	۳۵,۵۴۹
شکاف عرضه و تقاضا	۶۸۹,۰۴۱		۱۷۵,۶۱۲		۳۴,۹۰۸	

در مورد کارکرد اکوتوریسمی مرتج، باید گفت که تمایل به پرداخت در روستاهای هدف مبلغی برابر ۵۸۸۰ تومان برای هر بار بازدید از مرتج به دست آمد که ارزش گذاری مراتع روستا در بحث گردشگری به کمک آن انجام شد و ارزش حاصل از گردشگری، از تعداد نفرات گردشگر و تعداد دفعات بازدید مشخص خواهد شد، از آنجا که همه روستاهای هدف دارای گردشگر در طول سال می‌باشند لذا تمایل به پرداخت و تمایل به دریافت برای گردشگران و سرمایه‌گذاران وجود داشته و ارزیابی مالی و اقتصادی تاسیس اقامتگاه بومگردی (در گام پنجم تحقیق) بازار این نوع کارکرد مرتج را مشخص نمود. چرا که در ارزیابی شاخص‌های مالی و اقتصادی، میزان درآمد و هزینه هر اقامتگاه دخیل بوده که شکاف بین تمایل به پرداخت و دریافت را پوشش می‌دهد و در صورتی که این کسب و کار (تاسیس اقامتگاه بومگردی) دارای توجیه اقتصادی باشد، وجود بازار این نوع کارکرد تأیید می‌گردد.

۳-۵. اولویت‌بندی طرح‌های کسب و کار

باتوجه به شاخص‌های ارائه شده در قسمت‌های قبل، در نهایت باید کسب و کارهای مورد نیاز اولویت‌بندی شوند. امتیازهای ذیل به این صورت ارائه شده است که در هر روستا، اگر کسب و کار مورد نظر، در شاخص ارزیابی، وضعیت بهتری را دارا است، عدد بالاتر، یعنی عدد ۴ را به خود اختصاص خواهد داد، سپس به ترتیب عدد ۲ و ۱ به کسب و کارهای مورد نظر تعلق می‌گیرد. در ادامه توضیح در مورد امتیازدهی ارائه می‌شود؛

شکاف عرضه و تقاضا در هر کسب و کاری که بزرگتر بوده و عدد بیشتری را داشته باشد، در اولویت‌بندی عدد ۴ را خواهد گرفت. هر کسب و کاری که پتانسیل جذب درآمدی بالاتری را داشته، عدد ۴ خواهد گرفت و سپس اعداد ۲ و ۱ به آنها اختصاص داده می‌شود. در مورد شاخص‌های ارزیابی مالی نیز هر کسب و کاری که عدد آن، در شاخص‌های NPV، IRR و B/C عدد بزرگتری بوده، عدد ۴ به آن تعلق خواهد گرفت و در شاخص ROI هر کسب و کاری که عدد آن کوچکتر به دست آمده، عدد ۴ به آن اختصاص داده می‌شود. در نهایت امتیازها برای هر کسب و کار، جمع شده و امتیاز بالاتر، نشان‌دهنده اولویت بالاتر خواهد بود. همانگونه که جدول ذیل نشان می‌دهد کسب و کارهای «اقامتگاه بومگردی، پرورش بره‌پروری در دام سبک و زنبورداری» به ترتیب اولویت اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند لذا در روستاهای منتخب، از نظر اقتصادی، فعالیت اقامتگاه بومگردی و سپس پرورش بره‌پروری می‌تواند سبب توانمندسازی روستاییان گردد. سپس زنبورداری به عنوان یک شغل مکمل می‌تواند ارزش اقتصادی قابل توجه‌ای را برای بهره‌بردار به همراه داشته باشد. کسب و کار فرآوری گیاهان دارویی دارای اولویت نمی‌باشد (دلایلی همچون نیاز به سرمایه متغیر و ثابت بیشتر، منفی شدن شاخص NPV، و پایین بودن شاخص IRR، سبب عدم وجود صرفه اقتصادی در این شغل، در روستاهای هدف شده است).

جدول ۸. اولویت‌بندی کسب و کارهای ارائه شده در مراتع روستاهای منتخب با توجه به شاخص‌های ارائه شده در گام‌های تحقیق

اقامتگاه بوم‌گردی				زنبورداری				پرورش بره‌پروری (دام سبک)				شاخص‌های ارائه شده در گام‌های قبلی تحقیق
کسب و کار	در کسب	تأمین منابع	ذوب‌پذیری	کسب و کار	در کسب	تأمین منابع	ذوب‌پذیری	کسب و کار	در کسب	تأمین منابع	ذوب‌پذیری	
۱	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۲	۴	۴	۴	۴	۱- پتانسیل جذب درآمد
												۲- هزینه‌های ایجاد کسب و کار
۴	۴	۴	۴	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۱-۲- درآمد
۳	۳	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۲-۲- هزینه
												۳- ارزیابی مالی و اقتصادی:
۴	۴	۴	۴	۲	۲	۲	۲	۳	۳	۳	۳	۱-۳- شاخص NPV
۴	۴	۴	۴	۳	۳	۳	۳	۲	۲	۲	۲	۲-۳- شاخص IRR
۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۴	۴	۴	۴	۳-۳- شاخص ROI
۴	۴	۴	۴	۱	۱	۱	۱	۳	۳	۳	۳	۴-۳- شاخص B/C
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۴- وجود بازار (وجود شکاف عرضه و تقاضا)
۲۴	۲۵	۲۵	۲۴	۱۹	۱۹	۱۹	۱۸	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	جمع امتیازهای هر روستا
۹۸				۷۵				۹۶				جمع امتیاز چهار روستای منتخب
۱				۳				۲				نتیجه اولویت‌بندی

۴. بحث و نتیجه‌گیری

موضوعی که در خصوص اهمیت کارآفرینی باید جدی تلقی گردد آن چیزی است که علی‌رغم همه اهمیت آن، در جامعه معالوصف مغفول واقع گردیده و توجه درخوری به آن نشده است و آن چیزی جز اهمیت دادن به نقش "کارآفرینی روستایی" نمی‌باشد. مدیریت بهینه مراتع با رویکرد توسعه پایدار، می‌تواند به توسعه پایدار روستاها کمک کند؛ چراکه دامداری از گذشته تاکنون، از ارکان محوری توسعه روستاها و اقتصاد ملی و از منابع عمده تأمین غذای انسان به شمار می‌رود (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۸). برای پایدار ماندن درآمد دامداران و بهره‌برداران مرتع، باید از نگاه تک محوری فاصله گرفته و با کنترل میزان چرای دام، ظرفیت اقتصادی مراتع را از طریق سایر کسب و کارها مرتبط با مرتع افزایش داد. ارتقای سطح معیشتی و توانمندسازی بهره‌برداران، موجب می‌شود تا چرای دام در مراتع کاهش یافته و دامداران در فکر استفاده از دیگر ظرفیت‌ها باشند (عوض پور، ۱۴۰۰). در مطالعات کریمی و کریمی دهکردی (۲۰۱۵)، براون و همکاران (۲۰۱۵) و ریگ (۲۰۰۶)، به ضرورت بهره‌برداری از مراتع در جهت اشتغال و توانمندسازی بهره‌برداران مرتعی پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد به منظور توسعه کسب و کارهایی که سبب توانمندسازی روستاییان گردد، توجه به شاخص‌های اقتصادی قبل از راه‌اندازی و یا پیشنهاد کسب و کار در یک روستا، ضروری است چرا که بازاریبیر بودن و پتانسیل جذب درآمد مهم‌ترین نکته برای جذب روستاییان (بهره‌برداران مرتع) برای توجه به طرح‌های مرتبط با مرتع است، این موضوع در مطالعات عوض پور (۱۴۰۰)، مار و بیله^۱ (۲۰۱۹) و زانچی و برادی (۲۰۱۹)، نیز اشاره شده است.

همان‌گونه که نتایج نشان داد ارزیابی مالی و اقتصادی برای سه کسب و کار مرتبط با مرتع، نشانگر توجیه اقتصادی (دامداری، زنبورداری، اقامتگاه بوم‌گردی)، و برای یک کسب و کار (فرآوری گیاهان دارویی)، عدم توجیه اقتصادی را نشان می‌دهد. ارزیابی مالی و اقتصادی، کسب و کارهای مرتبط با مرتع در مطالعات پکانک^۲ و همکاران (۲۰۱۷)، اکبرپور (۱۳۹۶)، فرامرزی (۱۳۹۳)، نیز با شاخص‌های بیان شده در این تحقیق، انجام شده است و در واقع شاخص‌های مالی بیان شده، جزء مهم‌ترین فاکتورها، برای تصمیم‌گیری در همراهی روستاییان با مدیران منابع طبیعی است چرا که، هنگامی روستاییان در حفظ مرتع همراهی لازم را خواهند داشت که منافع آنها تأمین گردد و درآمد یک کسب و کار به گونه‌ای باشد که هزینه‌های زندگی فرد را پوشش دهد این مسئله در مطالعات (Drolet, 2010; Rigg et al, 2020; Claire et al, 2020) نیز اشاره شده است. یکی از علل مهم توجه به منابع طبیعی و حفظ آن و به تبع عدم مهاجرت از روستا، کسب درآمد مکفی برای روستاییان است که در این راستا توانمندسازی آنان، با کسب و کارهای پایدار حائز اهمیت است.

References

- Abadi, B., Azizi-Khalkheili, T., & Morshedloo, M. R. (2021). Farmers' Behavioral Intention to Cultivate Medicinal and Aromatic Plants in Farmlands: Solutions for the Conservation of Rangelands, *Rangeland Ecology & Management*, (75), 141-151.
- Akbari, E & Avazpour, L (2023). Analyzing the dynamics of social capital in the development and empowerment of local communities in dry areas; application of social network analysis. *Iranian Journal of Rangeland and Watershed Management*, 75(3), 333-345.
- Akbarpour, H. (2017). Financial and economic evaluation of forestry projects (case study: Mazandaran province). Master's thesis, Faculty of Economics and Agricultural Development, University of Tehran.
- Alavizadeh, S.A.M. (2016). Entrepreneurship and its role in sustainable rural development (Case study: Ilam Province), *Quarterly Farhang Ilam*, 18 (56 and 57), 154-170.
- Arias Vargas, F. J., Ribes-Giner, G., Botero-Arango, D., & Garcés, L. F. (2021). Factores sociodemográficos que inciden en el emprendimiento rural de jóvenes en Antioquia, Colombia. *Revista Venezolana de Gerencia*, 26(96), 1219-1240.

¹ Marre & Billé

² Pechanec

- Arias-Vargas, F. J., Ribes-Giner, G., & Garcés-Giraldo, L. F. (2022). Emprendimiento rural: una aproximación histórica. *RETOS. Revista de Ciencias de la Administración y Economía*, 12(23), 45-66.
- Avazpour, L. (2021). Prioritization of sustainable business plans in order to empower rangeland users (Study area: Maneh and Samolghan counties, North Khorasan province), Ph.D Thesis, University of Tehran.
- Avazpour, L., Ghorbani, M., Naderi, A., Fakhar Izadi, N and Yazdan Parast, M (2024). Dryland co-management in Kerman province, Iran: a dynamic analysis of social networks, *ENVIRONMENT DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY*,
- Azizian., M, S., Salem, M, D., & Ebrahimi, S, A. (2002). National Rural Development Conference, <https://sid.ir/paper/820078/fa>.
- Bhuiyan, M. F., & Ivlevs, A. (2019). Micro-entrepreneurship and subjective well-being: Evidence from rural Bangladesh. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 625-645.
- Check, A. K. B., & Hackb, J. (2019). Economic valuation of ecosystem services for the sustainable management of agropastoral dams. A case study of the Sakabansi dam, northern Benin, *Ecological Indicators*, (107), 105648.
- Claire, D. L., Smith, K. F., Jacobs, J. L., Ho, Ch. K. M., Leddin, C. M., & Malcolm. B. (2020). Using a two-price market value method to value extra pasture DM in different seasons, *Agricultural Systems*, (178), 102729.
- De Rosa, M., Bartoli, L., & McElwee, G. (2021). Spaces of innovation and women rural entrepreneurship in Italy. *New Medit*, 20(3 SI), 85-100.
- Drolet, J. (2011). Women, micro credit and empowerment in Cairo, Egypt. *International social work*, 54(5), 629-645.
- Elahi, E., Zhang, H., Lirong, X., Khalid, Z., & Xu, H. (2021). Understanding cognitive and socio-psychological factors determining farmers' intentions to use improved grassland: Implications of land use policy for sustainable pasture production. *Land use policy*, 102, 105250.
- Faramarizi, M. (2014). Economic evaluation of grazing projects in Golestan province, Master's thesis, Department of Agricultural Economics.
- Fernandez-Gimenez, M. E., Wang, Y., Knapp, C. N., & Reed, M. S. (2021). Bridging Indigenous and scientific knowledge to co-create rangeland stewardship strategies. *Science Advances*, 7(7), 3210.
- Fetoui, M., Aymen, F., Boubaker, D., Mariem, S., & Mongi, S. (2020). Prospects for stakeholder cooperation in effective implementation of enhanced rangeland restoration techniques in southern Tunisia, *Rangeland Ecology & Management*, (74), 9-20.
- Fisher, J. A., Patenaude, G., Giri, K., Lewis, K., Meir, P., Pinho, P., & Williams, M. (2014). Understanding the relationships between ecosystem services and poverty alleviation: A conceptual framework. *Ecosystem services*, 7, 34-45.
- Ghorbani, M., Avazpour, L & Siramirad, M (2018). Analysis and evaluation of intra-group social capital in line with sustainable rural development (Kerman province-Rigan County), *Journal of Social Studies and Research in Iran* 7 (1), 1-23.
- Ghorbani, M., Bouzarjomehri, K., Avazpour, L., & Mansouri, Z. (2017). The efficacy of community-based management approach toward strengthening bridging social capital and reducing social exclusion (Case study: Rigan County, Kerman Province). *Iranian Journal of Research and Rural Planning*, 6(2), 157-169.
- Greenberg, Z., Farja, Y., & Gimmon, E. (2018). Embeddedness and growth of small businesses in rural regions. *Journal of Rural Studies*, 62, 174-182.
- Khosravipour, B., & Porjavid, S. (2016). Identifying the factors influencing the growth of entrepreneurship in small businesses (SME) villager women in the city of Esalam abad, West, using content analysis technique. *quarterly of strategies in rural area*, 4 (15), 299-315.
- Kieslich, M., & Salles, J. M. (2021). Implementation context and science-policy interfaces: Implications for the economic valuation of ecosystem services. *Ecological Economics*, 179, 106857.
- Lang, R., & Fink, M. (2019). Rural social entrepreneurship: The role of social capital within and across institutional levels. *Journal of Rural Studies*, (70), 155-168.
- Marre, J. B., & Billé, R. (2019). A demand-driven approach to ecosystem services economic valuation: Lessons from Pacific island countries and territories. *Ecosystem Services*, 39, 100975.
- Meoli, A., Fini, R., Sobrero, M., & Wiklund, J. (2020). How entrepreneurial intentions influence entrepreneurial career choices: The moderating influence of social context. *Journal of Business Venturing*, 35(3), 105982.
- Pechanec, V., Machar, I., Sterbova, L., Prokopova, M., Kilianova, H., Chobot, K., & Cudlin, P. (2017). Monetary valuation of natural forest habitats in protected areas. *Forests*, 8(11), 427.

- Pinzón, L. R. P. (2021). Políticas educativas para el emprendimiento rural en Colombia. *Reflexión política*, 23(47), 60-71.
- Ren, H., Taube, F., Zhang, Y., Bai, Y., & Hu, S. (2018). Ecological restoration of degraded rangelands in China: an overlooked opportunity for carbon sequestration. *Nature Climate Change*, 8(3), 234-239.
- Rigg, J. (2006). Land, farming, livelihoods, and poverty: rethinking the links in the rural South. *World development*, 34(1), 180-202.
- Shafieisabet, N., & Haratifard, S. (2020). The empowerment of local tourism stakeholders and their perceived environmental effects for participation in sustainable development of tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 486-498.
- Tabares, A., Londoño-Pineda, A., Cano, J. A., & Gómez-Montoya, R. (2022). Rural Entrepreneurship: An Analysis of Current and Emerging Issues from the Sustainable Livelihood Framework. *Economies*, 10(6), 142-162.
- Wondirad, A., Tolkach, D., & King, B. (2020). Stakeholder collaboration as a major factor for sustainable ecotourism development in developing countries. *Tourism Management*, (78), 104024.
- Zanchi, G., & Brady, M. V. (2019). Evaluating the contribution of forest ecosystem services to societal welfare through linking dynamic ecosystem modelling with economic valuation. *Ecosystem Services*, 39, 101011.
- Zivdar, M., & Sanaeepour, H. (2022). Dimensions and strategies of sustainable rural entrepreneurship ecosystem: An explorative-mixed research study. *Dimensions*, 3, 5-2022.